

BERDIAEV ȘI COMUNISMUL

Dr. George ENACHE
Galați

În *Originile și sensul comunismului rus*, după ce arată toată gama de persecuții la care este supusă ortodoxia în Rusia sovietică, Berdiaev spune:

Există un domeniu asupra căruia comunismul va rămâne intangibil, intolerant și necruțător și care nu va admite nici un fel de concesie, iar acesta va fi cel privitor la „concepția despre lume” [...] S-ar putea ca sovieticii să izbutească mult mai curând să reînvie capitalismul în domeniul economiei decât libertatea de conștiință religioasă sau libertatea de a crea o cultură spirituală. Această ură manifestată față de religie și creștinism are rădăcini adânci în tot trecutul creștin (al Rusiei)¹.

Dar ura manifestată de comuniști împotriva comuniștilor este contradictorie, iar Berdiaev explică:

Tipul cel mai realizat al comunismului, adică acel om înrolat cu trup și suflet în slujba ideii, în stare de sacrificii creștine a acelor secole în care creștinismul a modelat natura omului, folosindu-se de spiritul său. Este vorba de o influență cel mai adesea invizibilă și subalternă, care subzistă încă în conștiința tuturor celor care resping creștinismul, devenind chiar dușmani ai acestuia. Iar dacă se speră că, în cele din urmă, propaganda religioasă va izbuti să înlăture și să șteargă orice urmă de creștinism, nimicind orice fel de sentiment religios, putem fi siguri că, începând cu ziua aceea, înfăptuirea comunismului se va dovedi imposibilă. Căci nimeni nu ar mai accepta martiriul, nimeni n-ar mai fi de acord să se sacrifice pentru atingerea unor scopuri înălțătoare, impunându-se, în schimb, cu siguranță, tipul egoistului preocupat numai de propriile-i interese².

Prin urmare, luptând împotriva creștinismului, comuniștii nu fac altceva decât să surpe în ei acel elan cvasispiritual care i-a mobilizat la începuturile lor, îndemnându-i să purceadă la „schimbarea la față” a lumii. Distrugându-și rădăcinile, comuniștii nu făuresc decât o lume mecanică și atee, „în sânul căreia să nu mai poți distinge nici măcar forma aproapelui nostru”³, iar Berdiaev se întreabă dacă nu cumva ura feroce a comuniștilor împotriva Bisericii nu se originează, atavic, în frustrarea neîmplinirii de către aceasta din urmă a mesajului cristic. Din acest punct de vedere, Berdiaev spune că,

¹ Nicolai BERDIAEV, *Originile și sensul comunismului rus*, Dacia, Cluj-Napoca 1999, 178.

² Nicolai BERDIAEV, *Originile și sensul comunismului rus*, 178.

³ Nicolai BERDIAEV, *Originile și sensul comunismului rus*, 179.

în loc să pozeze în acuzatori și judecători, creștinii ar trebui să se înfățișeze

cuprinși de remușcări și căindu-se, întrebându-se mai cu seamă ce anume vor fi întreprins ei înșiși în vederea înfăptuirii dreptății în viața socială sau cum vor fi procedat pentru a fi instituit o fraternitate adevărată care să excludă acel regim de ură și constrângere pe care îl denunță în momentul de față. [...] Par-tea lor de vină, continuă Berdiaev, este evidentă, iar greșelile istorice ale Bise-ricii sunt, de fapt, imense și n-au făcut decât să atragă după sine răsplata cuvenită. S-a procedat doar în atâtea rânduri la răstălmăcirea spuselor Mântuitorului, iar Biserica creștină a slujit de atâtea și atâtea ori ca instrument de susținere a claselor stăpânitoare. Singurul rezultat palpabil a stat în îndepărtarea tuturor celor care au avut de stăpânit de pe urma acestei încălcări a doctrinei creștine⁴.

În continuare, Berdiaev vorbește ca un adevărat socialist:

Dacă-i citești pe profeți sau evangheliile, vei întâlni atât cuvinte de ocară con-damnând bogăția și proprietatea, cât și afirmarea egalității tuturor oamenilor înaintea lui Dumnezeu! În sfântul Vasile cel Mare sau în sfântul Ioan Crisosto-mul, cuvintele și criticile necruțătoare la adresa nedreptăților sociale săvârșite printr-o nedreaptă împărțire a bunurilor ar putea să-i facă să pălească atât pe Proudhon, cât și pe Karl Marx. [...] De altfel, s-ar putea afirma cu mare temei că izvoarele comunismului sunt de natură creștină sau iudeo-creștină.

Accentuarea acestor aspecte ale concepțiilor Sfinților Părinți are rolul de a sublinia mai pregnant depărtarea la care a ajuns Biserica prin prefa-cerea acesteia într-un instrument pus în slujba Cezarului:

Creștinii și ierarhii, de-a valma cu toți episcopii, au trecut de partea claselor stăpânitoare, apărând bogățiile și puterea celor avuți. De pe urma doctrinei păcatului universal se vor trage concluzii înșelătoare și viclene, justificând existența răului și a nedreptăților. Suferința și asuprirea au fost declarate tre-buincioase răscumpărării sufletului, cu condiția, bineînțeles, de a nu se aplica decât celor care au fost dintotdeauna sortiți să îndure... Interpretată tendențios, supunerea creștinească conducea sistematic la negarea demnității umane, în-trucât nu cerea decât acceptarea oricărui arbitraj social. Și, nu în ultimul rând, creștinismul va sluji la înjosirea omului, ca și la absolvirea asupritorilor săi⁵.

Acest lucru este o uitare a faptului că Biserica nu este o simplă institu-ție, ci o emanație a dumnezeirii, ca urmare a unui proces divino-uman. Berdiaev amintește o chestiune asupra căreia revine permanent în opera sa, anume că noțiunea de Biserică are două înțelesuri deosebite, „iar a confunda cele două caractere sau a-l nega pe unul în folosul celuilalt ar atrage după sine consecințe fatale”. Biserica înseamnă, pe de o parte,

⁴ Nicolai BERDIAEV, *Originile și sensul comunismului rus*, 179.

⁵ Nicolai BERDIAEV, *Originile și sensul comunismului rus*, 179.

corpul mistic al Mântuitorului și realitatea sa spirituală, procedând la prelungirea în istorie a vieții lui Cristos. Biserica înseamnă însă, în același timp, un fenomen social și o instituție socială strâns legate de un anumit mediu: ea va ființa într-un plan paralel cu cel al Statului, având, la fel ca acesta, un drept al său, o economie proprie sau, la fel de bine, antecedentele sale sociale⁶.

Al doilea aspect a fost cel mai susceptibil la adaptări și compromisuri care, într-un fel sau altul, au afectat viața în duh a Bisericii. Pentru Berdiaev, asaltul comunist asupra Bisericii trebuie să fie ocazia unei „arderii de tot” a acesteia, din care să renască acel creștinism integral care să pătrundă toate aspectele existenței umane, aceasta cunoscând, la rândul-i, o „revoluție” care nu înseamnă altceva decât întoarcerea la izvoarele vii ale credinței. Creștinismul are acest sâmbure viu în el, spre deosebire de comunism, care, dincolo de critica pe care o aduce Bisericii, în multe locuri întemeiată, nu este cătuși de puțin în stare să creeze cu adevărat acel „om nou”.

Abordarea părintelui Galeriu este directă și categorică: creștinismul nu poate fi ignorat fără a conduce la prăbușirea societății umane. El nu intră în chestiuni de natură politică, dar distrugerea fundamentelor teoretice ale ateismului reprezintă, implicit, o lovitură la adresa comunismului, date fiind legăturile puternice dintre concepțiile ideologice și modelul social propus de acesta. Galeriu se referă, la rândul-i, la teza „tare” a comunismului, pe care o combate în integritatea ei, practic răsturnând-o. Textul său rămâne cea mai riguroasă și categorică critică la adresa comunismului din punct de vedere teologic din toată perioada de după 1945, dar, la rândul-i, el a evitat să se pronunțe deschis asupra unor chestiuni sociale concrete, cum făceau, de exemplu, autorii interbelici când discutau problema proprietății particulare.

Lazăr Iacob pornește în expunerea sa de la „dubla cetățenie” pe care o are omul: cetățean al statului și credincios al Bisericii, iar fiecare dintre aceste autorități merge pe cărări deosebite, urmărește scopuri deosebite și se folosește de mijloace proprii pentru realizarea acestor scopuri. Amândouă au în vedere același subiect de drept, amândouă îndrumă și vor să ușureze activitatea omului pentru a-și realiza menirea și pentru ca omul să se poată ridica la culmile cele mai înalte ale desăvârșirii. Din dubla cetățenie a omului rezultă drepturi și datorii în domeniul spiritual și în domeniul secular. Dar același subiect de drept nu se poate împărți. De aceea, colaborarea celor două autorități, armonizarea activității lor, este un imperativ categoric pentru binele omului și al societății. [...] Când un mădular suferă ori este împiedicat în funcțiunea lui, suferă și organismul întreg. Legea vaselor comunicante este valabilă și la raporturile dintre Biserică și stat.

6 Nicolai BERDIAEV, *Originile și sensul comunismului rus*, 179.

Orice presiune dintr-o parte se resimte și în cealaltă. Suferințele uneia sunt și durerile celeilalte. Și, mai ales, Biserica nu poate privi cu nepăsare dacă societatea trăiește în strâmtoni și suferințe.

Fiind o Biserică a poporului, curățată de zgura pusă asupra ei de regimul burghez, Biserica Ortodoxă se bucura, prin urmare, de toate libertățile, iar ierarhii nu ezitau să recunoască această stare de lucruri, afirmând că niciodată nu a fost mai multă libertate pentru Biserică precum în perioada regimului democrat popular⁷. Singura problemă o constituia prezența unor elemente reacționare care s-au infiltrat în Biserică și care au fost combătute la timpul lor. Această frontieră oficială, asupra căreia vom reveni, va fi denunțată de către numeroși reprezentanți ai Bisericii, dintre care amintim aici numai pe episcopul Nicolae Popovici, monahia Teodosia de la Vladimirești (Zorica Lațcu) și pe părintele Calciu-Dumitreasa, acesta din urmă manifestându-se într-o perioadă mai târzie. Toți aceștia adoptă în esență o poziție strict teologică, manifestându-și indiferența față de realitățile acestei lumi, afirmând, în schimb, că Biserica nu trebuie să renunțe la misiunea ei mântuitoare cu nici un chip. Pornind de la tragicele evenimente petrecute la Mănăstirea Vladimirești, maica Teodosia redacta o broșură intitulată „Întoarcerea fiilor risipitori”, în care definea atitudinea de principiu pe care Biserica ar trebui să o manifeste față de regimul comunist și, implicit, limitele de la care se putea vorbi în mod legitim de persecuție religioasă. Maica Teodosia considera că

prin condamnarea măicuței [Veronica n.n.] s-a condamnat în fond creștinismul ca formă, ca ideologie, iar în formă – pe față, creștinismul practic. Căci ce este altceva decât practica creștină a primi pe cei străini, a ajuta pe cei bolnavi, a ridica din noroi pe cei păcătoși, a le arăta calea spre cer, a șterge lacrimile celor ce plâng, a mărturisi cu curaj credința creștinească într-un timp când atâția oameni se tem de a intra într-o biserică sau de a-și face semnul sfinte cruce? Ne mângâiem însă cu cuvintele sfântului apostol Petru din *Scrisoarea Întâi*: „Dar nimeni dintre voi să nu sufere ca ucigaș sau hoț, sau răufăcător, sau ca intrigant, în schimb, dacă [suferă] ca un creștin, să nu se rușineze, ci să-l preamărească pe Dumnezeu pentru că poartă acest nume,, (1Pt 4,15-16)⁸.

Subliniind că la Vladimirești doar s-au respectat în mod consecvent principiile creștine, iar represiunea declanșată este îndreptată împotriva credinței, Maica Teodosia aduce noi argumente și precizări în ceea ce privește limitele raportului dintre statul ateu și Biserică:

⁷ IPS PATRIARH JUSTINIAN, *Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de regimul democrației populare*, în *Culte...*, 105-125. Trebuie subliniat că în lucrarea respectivă subscriu și reprezentanții următoarelor culte: Biserica Reformată, Biserica Evanghelică, Cultul Mozaic, Biserica Armeană, Uniunea Baptistă (*ibidem*, 127-147).

⁸ <http://www.geocities.com/oficial1/teodosia.html>.

În epistola a doua a sfântului apostol Petru se spune: „Mai înainte de toate, să știți că vor veni în zilele de pe urmă batjocoritori sarcastici care trăiesc după propriile lor pofte și vor spune: Unde este promisiunea venirii lui? Iată, părinții voștri au murit și toate rămân așa cum erau la începutul creației” (2Pt 3,3-4).

În Scrisoarea a doua a sfântului Ioan Teologul scrie:

„Mulți înșelători, care nu-l mărturisesc pe Isus Cristos, venit în trup, au apărut în lume; acesta este înșelătorul și Anticristul. Aveți grijă de voi înșivă, ca să nu pierdeți ceea ce ați lucrat, ci să primiți întreaga răsplată. Oricine trece peste și nu rămâne în învățătura lui Cristos nu-l are pe Dumnezeu. Cine rămâne în învățătură îi are și pe Tatăl, și pe Fiul. Dacă vine cineva la voi și nu aduce această învățătură, să nu-l primiți în casă și să nu-l salutați, pentru că cine îl salută se face părtaș de faptele lui rele (2In 1,7-11).

Profetul Daniel procește în capitolul al XI-lea despre un împărat ce se va ridica în „zilele de apoi”:

Va veni un batjocoritor care nu avusese nici un drept la vrednicia împărătească și se va ridica și se va trufi împotriva oricărui Dumnezeu și împotriva Dumnezeului Dumnezeilor. Va grăi cuvinte de necrezut și nu va lua aminte la Dumnezeul părinților lui și nici la Dumnezeul plăcut femeilor și nu va băga în seamă pe nici un alt Dumnezeu, căci el se va ridica deasupra tuturor; iar poporul care va cunoaște pe Dumnezeul său va rămâne statornic și cei mai înțelepți din popor învăța-vor pe cei mulți, dar ei vor cădea o bucată de vreme de sabie, de foc, de temniță și de pustiire.

Mai sunt și alte locuri din Sfânta Scriptură care ne arată semnele „zilelor de apoi”, dar să ne mulțumim deocamdată cu cele citate mai sus, care sunt destul de grăitoare. De vrea cineva să cerceteze dacă au venit sau nu batjocoritorii, amăgitorii sau anticriștii, dacă s-au ridicat aceia care nu bagă în seamă pe nici un Dumnezeu, căci s-au ridicat deasupra tuturor, să citească cu atenție cartea „Despre credința în Dumnezeu” de Gurev și alte cărți scrise de materialişti atei, după care s-a inspirat Gurev și le-a făcut rezumatul în cartea sa, și-i va vedea înșirați pe toți fruntașii batjocoritorilor, pe toți înaintemergătorii, pe proorocii lui Anticrist batjocorind și hulind pe întrecute pe Dumnezeu, Biserica, creștinismul, rugăciunea. Citiți și cartea de istorie de clasa a V-a elementară și vedeți ce învață despre creștinism și despre Cristos copiii sec. al XX-lea și spuneți dacă a venit sau nu lumea anticriștilor⁹. În aceste condiții, atitudinea credincioșilor trebuie să fie clară: respectând puterea politică, nu trebuie în același timp să afirme ceva care ar fi împotriva învățăturii lui Cristos: „Știut este de toată lumea că cei care au venit la noi în aceste vremuri nu aduc cu ei învățătura lui Isus Cristos, ci o învățătură exact contrară, care se ridică împotriva lui”.

⁹ <http://www.geocities.com/oficial1/teodosia.html>.

Același sfânt apostol Paul, care a spus să ne supunem stăpânirii (dați celui cu darea dare, celui cu dijma dijma), a mai spus în *Scrisoarea a doua către Corinteni*: „Nu vă înjugați la același jug cu cei necredincioși. Căci ce legătură este între justificare și nelegiuire? Sau ce comuniune este între lumină și întuneric? Ce acord poate fi între Cristos și Beliar? Sau ce relație este între un credincios și un necredincios?” (2Cor 6,14-15)

Cuvântul Domnului a fost și este actual oricând: „Nimeni nu poate sluji la doi stăpâni – și lui Dumnezeu, și mamonei”. A nu ține seamă de aceste cuvinte ale Mântuitorului și ale sfântului apostol Paul înseamnă a face compromisuri rușinoase pentru Biserică, înseamnă că ai început să dai înapoi tot câte un pas în fața acelor care se conduc după lozinca: „Să începem cu puțin ca să ajungem la mult!”.

A nu observa unde duce această vicleană diplomatie și de unde începe puținul și care este multul la care vrea să se ajungă înseamnă a fi cel puțin un căldicel, dacă nu chiar rece și vânzător¹⁰.

Rupând astfel vălul țesut cu grijă de către autorități, maica Teodosia le dădea credincioșilor exemplul Mănăstirii Vladimirești:

Conducerea și obștea mănăstirii de la Vladimirești au dat Cezarului ce era al lui, a dat celor cu cota cotă, celor cu darea dare, celor cu planul plan și depășirea lui, dar osanale și „Bine ați venit!” n-a strigat celor ce au venit aducând o învățătură contrară Bisericii, celor care găseau pricină de poticnire în faptul că maica Veronica spune credincioșilor că este Dumnezeu, nici celor ce nu le plăcea că pe clopotnița noastră era scris: „Nimic fără Dumnezeu!” Acestea nu le-am făcut, ca să nu ne facem în continuare părtași la fărâdelegile lor, căci îl avem patron și sfătuitor pe sfântul Ioan evanghelistul și ținem seamă de sfaturile lui¹¹.

Afirmațiile maicii Teodosia arată foarte bine faptul că regimul comunist din România nu s-a amestecat în viața cultelor numai când venea vorba de chestiuni de natură politică, ci a căutat să împiedice manifestarea religiei în formele ei vii, fapte care pot fi considerate în mod indubitabil persecuții religioase. Situația este valabilă și în cazul altor culte, cu un anumit specific în cazul Bisericii Catolice, care include în spațiul credinței idei care în cazul altor confesiuni fac parte din domeniul juridic.

În acest context, Scrima redactează eseul „Simple reflecții despre comunism”, rămas inedit până de curând. În esență, textul este o critică la adresa ideologiei comuniste și o încercare de înțelegere a modului în care Biserica Ortodoxă Română a căutat să răspundă în fața acestei uriașe provocări. Iată câteva fragmente:

¹⁰ <http://www.geocities.com/oficial1/teodosia.html>.

¹¹ <http://www.geocities.com/oficial1/teodosia.html>.

S-ar putea spune că, într-o încercare supremă și monstruoasă, [comunismul] ia asupra lui și concentrează în el toate păcatele lumii, însă nu pentru a o mântui, ci pentru a o duce la pierzanie. Dar astfel el oferă conștiinței creștine oglinda întunecată a propriei ei imagini, locul în care aceasta își poate contempla căderea. La un moment dat, suntem, așadar, ispitiți de o ultimă perplexitate. Se cuvine să urâm comunismul ori să-i fim recunoscători? Singurul răspuns creator și biruitor se află în atitudinea creștină a cunoașterii adevărului cristic, în care toate sunt văzute, înțelese și asumate în Dumnezeu...

O dată ce comunismul a fost înțeles ca problemă de esență duhovnicească, răspunsul adecvat a fost Duhul însuși, viața duhovnicească în Biserică. O lămurire se impune. Ortodoxia a conceput mereu și a înfăptuit viața creștină drept viață duhovnicească, drept realitatea relației și comuniunii noastre cu Dumnezeu. Departe de evadare și fugă, spiritualitatea reprezintă viața creștină firească, hărăzită să aducă în această lume prezența reală a lui Dumnezeu, care nu este din această lume...

Biserica Ortodoxă Română nu era imaculată, nepătată și fără vicii. Departe de așa ceva... Din fericire pentru Ortodoxie, ea nu a pierdut niciodată evidența prezenței pure și sacre a Sfântului Duh în Biserică. Această fidelitate discretă numai lui Dumnezeu, păstrată dincolo de decadența istorică (sau poate tocmai prin această decadență), a îngăduit ca răspunsul adus comunismului să fie total și eficace. A fost de ajuns ca membrii Bisericii să se întoarcă spre Biserica lor pentru a fi regenerați prin Biserică și Biserica o dată cu ei. Vechiul miracol al creștinismului devenea limpede pentru toți: Biserica este indestructibilă, fiindcă poartă în ea însăși duhul regenerării ei, care se numește Sfântul Duh și care ridică Biserica, cu condiția ca aceasta să i se restituie lui, și nu altui duh.

Mai târziu, în lume, Arsenie Boca era adesea ispitit să vorbească despre politică, Biserică și comunism. Răspunsurile au fost, de fiecare dată, cum nu s-au așteptat informatorii. Astfel, în anul 1967, Boca îi răspundea informatorului „Rafael”:

Eu n-am făcut politică niciodată și nici nu voi face. Mă voi încadra și voi respecta legile țării, dându-mi exemplu din Biblie, când la Isus au venit evrei cu o monedă cu efigia împăratului, voind să vadă ce spune. Isus a spus: dați Cezarului ce-i al Cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu.

Mai multe lucruri a spus părintele în dialogul său cu „Vicol Tatiana”, din anul 1967:

Conducerii de astăzi nu-i trebuie mănăstiri. Ei au lăsat câteva mănăstiri istorice și atât. Ei vor ajunge să cuprindă întreg pământul și vor conduce lumea. Până atunci va fi bine cu noi. Atunci se va vedea care este creștin adevărat, că va răbda toate. Care nu, va cădea în valul lumii. Eu (informatoarea) am zis: eu

nu cred că vor ajunge să cuprindă tot pământul, mai ales că sunt oameni fără credință. Arsenie Boca a răspuns: Sunt îngăduiți de Dumnezeu și le ajută să pună stăpânire pe întreg globul pământesc (...). Nu te pune cu ei rău, ci să fii credincioasă, că Dumnezeu este în orice loc, la Ierusalim ca și la noi. Căci Biserica din inima noastră nimeni nu o poate dărâma. (...) Dumnezeu cere de la noi faptele și sufletele, atât. Trebuie să fim dezbrățați de orice și numai pe Dumnezeu să-l avem în suflet.